

ББК 67.9 (4 УКР) 300
К 65

Редакційна колегія: *Ю. П. Битяк* – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України; *І. В. Яковюк* – кандидат юридичних наук, доцент; *Г. В. Чапала* – кандидат юридичних наук.

Матеріали друкуються в авторській редакції

Конституція України: досвід реалізації та шляхи удосконалення: Матеріали «круглого столу», організованого і проведеного Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України з нагоди 10-ї річниці прийняття Конституції України. м. Харків, 21 червня 2006 р. / Ред. кол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Харків: Право, 2006. – 120 с.

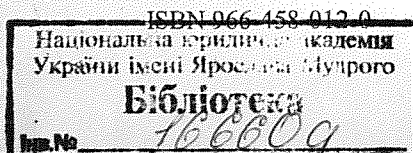
ISBN 966-458-012-0

У збірнику подається стислий виклад доповідей і повідомлень, представлених науковцями та викладачами багатьох наукових та освітніх закладів на «круглому столі» «Конституція України: практика реалізації та перспективи розвитку». «Круглий стіл» було присвячено обговоренню актуальних питань сучасного українського конституціоналізму – його історичних витоків, проблем реалізації чинної Конституції України, тенденцій розвитку відповідної галузі права та законодавства. У його роботі взяли участь близько 80 вчених юристів – фахівців різного профілю.

Розраховано на науковців, аспірантів, студентів, тих, хто цікавиться проблемами конституціоналізму.

ББК 67.9 (4 УКР) 300

- © Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, 2006
- © Видавництво «Право», 2006

Герасіна Л.М., докт. соц. наук, проф.,
Панов М.І., докт. юрид. наук,
проф., академік АПрН України

Конституційний чинник у подоланні соціально-політичних протиріч в українському суспільстві

За умов «демократичної транзиції» українського суспільства соціально-політичні відносини, правова сфера країни і безпосередньо конституційний процес характеризуються динамізмом, певними конфліктними тенденціями і ризиками, що є наслідком невеликого досвіду або відсутності альтернатив у вирішенні проблем державотворення. Звідси одним із головних завдань державної влади в Україні лишається консолідація суспільства, сприяння соціальної злагоди на демократичних засадах. Саме цю функцію відіграє у правовому суспільстві Конституція, як вихідне джерело знаходження правового консенсусу між індивідами, спільнотами і владою.

Конфлікти політико-правової сфери мають місце не тільки в країнах, що йдуть від тоталітаризму, авторитаризму до демократичного режиму, а й у державах сталої демократії. Проблема не в конфліктах, а у невмінні їх вирішувати на компромісній основі, тому необхідно накопичувати ефективний досвід їх розв'язання. Прийняття Конституції України в 1996 р. стало вагомим фактором активізації державотворчого процесу і попередження можливих державно-правових конфліктів. Конфлікти в галузі політики, права, державного функціонування отримали фундамент вирішення на основі цивілізованих норм політичної і правової культури, поваги до дії консенсуальних принципів, які закладено у чинній Конституції України як стабілізуючі чинники.

Конституційний процес в Україні триває протягом останнього десятиліття на якісно новій основі, адже Основним законом визначено демократичний вектор розвитку соціальних практик нашого суспільства, і встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи особистості та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Ідеологія державотворення найбільш чітко втілена в конституційних приписах, що наголошують: Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою; її територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою; суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності тощо. Це зобов'язало державні органи вирішувати найскладніші

Неузгодженість дій і позицій різних гілок державної влади, протиріччя між ними зумовлені значною мірою відсутністю чіткої концепції реформування суспільства, невизначеністю до кінця внутрішніх та зовнішніх пріоритетів у державотворенні, хаотичністю реформування правової системи України тощо.

Внесення змін до Конституції України і взагалі проведення Конституційної реформи стало важливим фактором зняття можливих державно-правових конфліктів. Однак оскільки Конституція України безпосередньо не закріпила вимоги взаємодії владних структур, тому необхідно постійно шукати нові механізми забезпечення взаємодії для підвищення ефективності функціонування державної влади в режимі консенсусу.

Потрібні ефективні механізми попередження та ліквідації конфліктних ситуацій. І в цьому важливу роль має зіграти Конституційна реформа, яка повинна врегулювати питання компетенції гілок влади, чітко окреслити їх функції, зазначити, які повноваження покладати на уряд, який уже пішов у відставку, а новий ще не сформований, яким чином повинна діяти коаліція і як вона формується, що робити якщо вона взагалі не буде сформована, яким чином повинна проходити процедура імпичменту за рахунок сформованої коаліції тощо.

В розв'язанні конфліктів значна роль відводиться Конституційному Суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. За допомогою конституційного контролю Конституційний Суд здатний контролювати законність і правомірність діяльності гілок державної влади. Він може вирішувати конфлікти між законодавчою і виконавчою гілками влади шляхом офіційного тлумачення Конституції та законів України, прийняття рішення про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів та вирішення спорів стосовно повноважень державних органів. Так на сьогодні виникла тупикова безвідповідальна ситуація, коли у зв'язку з тим, що Верховна Рада України не призначила зі своєї сторони суддів Конституційного Суду заблокував тим самим роботу та дії Конституційного Суду України, що привело до конфліктної ситуації.

На основі вище викладеного можна зробити висновок, що конфлікти між гілками державної влади, як і взагалі конфлікти, є явищем повсякденним та притаманним для взаємовідносин між владними структурами, найбільш важливими причинами виникнення яких є: перехідний стан суспільних відносин; відсутність у державних органів вагомого досвіду вирішення проблем в режимі консенсусу; відставання процесуальних конституційних норм від матеріальних; правовий нігілізм; суперечності в законодавстві; бажання законодавчої, виконавчої гілок державної влади та Президента якомога більше отримати для себе повноважень тощо.

Взагалі конфлікти мають як негативне, так і позитивне значення. Але важливо, щоб конфлікти вели не до дезорганізації і дестабілізації, а до

вирішення важливих проблем в режимі консенсусу. А для цього необхідні далі досліджувати конфлікти між гілками влади, аналізувати об'єктивні суб'єктивні фактори, що їх породжують, та створювати нові механізми попередження, припинення та розв'язання.

Шигаль Д. А., канд. юрид. наук,
НІОАУ імені Ярослава Мудрого

Втілення принципів правової держави у Конституції УНР 1918 р.

Лютнева революція у Російській імперії 1917 р. відкрила реальний шлях до будівництва суверенної незалежної Української держави, що діяла б за садах принципу верховенства права та провадила соціально орієнтовану внутрішню політику. Вже у перші місяці діяльності нового всеукраїнського громадсько-політичного центру влади – Української Центральної Ради стало зрозумілим, що відродження української державності буде здійснювати виключно еволюційним правовим шляхом. Ряд прийнятих незабаром Центральною Радою нормативно-правових документів підтвердив прагнення керівників українського державотворчого руху будувати в Україні демократичну правову державу. Закономірним вінцем нормотворчої діяльності Центральної Ради стало прийняття Конституції, яка закріпила панування принципу верховенства права на всіх функціональних рівнях нової держави.

Вивчення Конституції УНР з позицій сьогодення неодмінно викликає цікавленість як фахівців з історії держави і права, так і вчених-конституціоналістів. По-перше, вражає те, що конституція позбавлена будь-якого ідеологічного та пропагандистського забарвлення. Цей факт стає особливо значущим якщо враховувати умови розробки та прийняття основного закону УНР. Політичні пристрасті, більшовистська воєнна інтервенція на територію України, громадянській неспокій аж ніяк не вплинули на наміри творців конституції останньої хвилини залишатися стійкими прибічниками ідей демократії, правління за законом та верховенства права. По-друге, знайомлячись з конституцією, переконуєшся, наскільки вона є детально та кваліфіковано розробленим правовим документом з високим рівнем юридичної техніки. І по-третє, незважаючи на всю складність зовнішніх та внутрішніх умов існування Української держави у конституції УНР в найкращому дусі основних законів розвинутих західноєвропейських країн послідовно витримана ідея правової держави.

Які ж саме принципи правової держави знайшли своє втілення у конституції УНР? Перш за все, це принцип пріоритету прав людини і громадянина у діяльності всього державного механізму. Права людини посідають одні

центральної місць у конституції УНР. Так, згідно до ст.12 громадяни УНР проголошуються рівними в своїх громадянських і політичних правах.

Наступними важливими принципами правової держави, що дістали закріплення у конституції УНР, є принципи народовладдя та розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Вказуючи у ст.22, що вся влада в УНР походить від народу, укладачі конституції УНР далі закріплюють структуру вищих органів державної влади.

Так, відповідно до ст.23 конституції вищим законодавчим органом влади є Всенародні Збори, які окрім нормотворчої діяльності, формують також і вищі органи виконавчої та судової влади УНР. З'ясування компетенції Всенародних Зборів дає підставу стверджувати про виражений парламентарний характер української демократичної республіки; Всенародні Збори, до речі, прямо проголошуються верховним органом УНР. Вища виконавча влада належить за конституцією Раді Народних Міністрів, яка формується і затверджується Всенародними Зборами та повністю їм підзвітна. І нарешті, вищим судовим органом влади за конституцією УНР є Генеральний Суд, який формується Всенародними Зборами строком на п'ять років і становить вищу касаційну інстанцію для всіх судів УНР.

Але, безсумнівно, найцікавішим принципом правової держави, що знайшов своє відображення у конституції УНР 1918 р., є закріплення права кожної з націй, що мешкають на території України, на національно-персональну автономію із обранням власних органів управління, що мають досить велику компетенцію як на місцевому, так й на найвищому державному рівні.

Підводячи підсумки, слід відзначити, що історія українського конституціоналізму неодмінно переконує у тому, що в українського народу досить сильні традиції як розвинутого парламентаризму, який проявився ще за часів козацьчини, так й демократичної та правової держави, діяльність якої цілком підпорядкована найвищим гуманістичним цінностям та протікає у руслі верховенства права. Конституція УНР 1918 р. ще раз підтверджує такі висновки.

Білик В.П., зав. лаб.,
НЮАУ імені Ярослава Мудрого

Про деякі особливості законодавчого регулювання права українських селян на життя до і після реформи 1861 року

XX століття стало початком всесвітнього визнання життя людини найвищим благом, що в свою чергу обумовило пріоритетність категорії «право людини на життя» над іншими природними правами і у чинній Конституції

України. Вперше за всю багатомілітну історію за селянами законодавство визнало такі ж особисті немайнові права як і за всіма іншими прошарками населення, найважливішим серед яких є право на життя. До такого рівня визнання цього природного права Україна пройшла складний і тернистий шлях.

1. Право на життя у сучасному розумінні складається з певних структурних елементів, одним з яких є відмова держави від застосування смертної кари, як засобу покарання. Предметом даного дослідження є висвітлення законодавчого регулювання застосування смертної кари у відношенні українських селян до і після селянської реформи 1861 р., яке мало принципові особливості, але є найменш вивченим в історико-правовій науці.

2. Перші витоки нормативного регулювання застосування смертної кари, як свідчить історико-правове дослідження українського законодавства, беруть свій початок з часів Київської Русі, де страта як вид покарання з IX до XIII ст. законодавчо не визнавалася. Як вид покарання застосовувалися виключно штрафи. У 1125 році Володимир Мономах у своєму «Повчанні синам» заповів «не вбивати ні правого, ні винного: життя і душа християнина священна.»

3. Внаслідок татаро-монгольської навали та втрати Київською Руссю державності, на її землі було розповсюджено норми Литовських статутів, які вже містили положення візантійського законодавства в частині норм, що передбачали страту. Найбільш кількісною і найбільш безправною частиною українського населення були кріпаки, право на життя яких обмежувалося не тільки існуючим законодавством, але й свавіллям шляхти. Про їх безправне становище ієзуїт Скарга писав: «Нема держави, де б піддані і землеробці були так пригнічені, як у нас під безмежною владою шляхти. Розгніваний власник або королівський староста холопа вб'є, коли забажає та як забажає.»

4. Після входження до складу Московської держави і майже до середини XVIII ст. українські селяни, головним чином, були вільними, і їх право на життя регулювалося згідно з місцевими правами, що базувалися на засидах та нормах Литовського статуту. Цей документ визнавав за селянами відносне право на життя, тобто страта застосовувалася згідно законодавству. Поміщики мали право карати кріпаків на свій розсуд, однак вбивати їх було заборонено.

5. З 1744 до 1825 рр. діяв указ імператриці Єлизавети про зупинення на території Російської імперії страти. І відомі історичні страти бунтівників О.Пугачова та С.Разіна були скоріше виключенням, а не правилом. Спеціальним указом від 13 березня 1749р. Єлизавета підтверджує дію названого указу про призупинення страти для Війська Запорізького. Крім того існував інститут «печалування» згідно з яким православна церква мала право звільняти засуджених від страти і замінити довічним заточенням у монастир.